

ปาฐกถาศาสตราจารย์ ดร.วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ

“สามะโนประชากรไทย 2553”

จิรวารรณ บุญเพิ่ม¹

แสดงในการประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ ประจำปี 2553

25 พฤศจิกายน 2553

กราบเรียนท่านอาจารย์หลายท่าน วันนี้ง่วงไปก็ไม่สามารถที่จะกล่าวนามได้หมด และเรียนท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน

ดิฉันต้องขอขอบพระคุณ ท่านนายกสมาคมนักประชากรไทย ท่านรองศาสตราจารย์ สุรียพร พันพิ่ง เป็นอย่างสูงที่กรุณาให้เกียรติเชิญมาพูดเรื่องของสามะโนประชากรในฐานะเป็นผู้กล่าวปาฐกถาพิเศษในวันนี้ รู้สึกเป็นเกียรติเป็นอย่างยิ่ง แล้วก็ตื่นตื่นที่ได้มาพบกับนักประชากร คิดว่าทุกท่านในที่นี้มีความคุ้นเคย และรู้จักสามะโนประชากรเป็นอย่างดี ในฐานะที่ท่านเป็นนักประชากร เข้าใจว่าทุกท่านเคยมีโอกาสนี้จะใช้ข้อมูลจากฐานข้อมูลชุดนี้มาบ้างไม่มากก็น้อย เพราะฉะนั้นวันนี้คงไม่ต้องมาอธิบายว่าสามะโนประชากรคืออะไร และมีประโยชน์กับประเทศชาติอย่างไร วันนี้ถือเป็นโอกาสที่คิดว่าอยากที่จะมาคุยกันเรื่องของพัฒนาการของการนับประชากรในประเทศไทยในรอบ 100 ปี เพราะว่า ในการประชุมของนักประชากรปีที่แล้ว ก็ได้มีโอกาสเข้าร่วมการประชุมด้วย ได้รับฟังการกล่าวปาฐกถาพิเศษของท่าน ศ.ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล ซึ่งท่านได้เล่าถึงการนับประชากร หรือการนับคนเมื่อ 100 ปีที่แล้ว ไว้ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง วันนี้คิดว่าอยากที่จะมาชวนทุกคนคุยกันต่อว่าในรอบ 100 ปีที่ผ่านมา มีพัฒนาการการนับประชากรอะไรบ้างแล้วต่อไป ในโอกาสข้างหน้า เราจะนับประชากรกันอย่างไร

¹ ปลัดกระทรวงเทคโนโลยีและการสื่อสาร (2554)

เลขาธิการสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2553)

อย่างที่เราทราบกันแล้วว่าเมื่อ 100 ปีที่แล้ว วิธีการที่บรรพบุรุษของพวกเรา ท่านทรงมีพระอัจฉริยภาพอย่างสูงส่ง โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนึ่งเป็นประธานการประชุม เตรียมงานสำมะโนประชากร ถ้าจำไม่ผิดใช้เวลาเกือบ 20 ปี ในการเตรียมการจนสำเร็จ เราก็ได้บิดาแห่งสำมะโนประชากรและทะเบียนราษฎร มา ซึ่งได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร หรือกรมพระนเรศวรฤทธิ์ เป็นพระเจ้าน้องยาเธอของในหลวงรัชกาลที่ 5 เมื่อพวกเราได้เห็นถึงความสามารถ และพระอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษแล้ว พวกเรารู้สึกตื่นเต้นว่าเมื่อ 100 ปีที่แล้วก็ได้มีการดำริ และมีความพยายามที่จะนับประชากรกันแล้ว และในรายละเอียดของการนับประชากร ตอนนั้นก็ในรูปแบบของการทำงานสมัยใหม่ ซึ่งในปัจจุบันเราก็ยังทำกันอยู่อย่างนั้น มีการกำหนดวิธีการ การกำหนดคานียามต่างๆ แม้กระทั่งเรื่องของการควบคุมคุณภาพ ซึ่งเป็นเรื่องที่เราทุกคนภาคภูมิใจเป็นอย่างมาก โดยการสำมะโนครั้งแรก เราเรียกว่าบัญชีพลเมืองนั้น มีการออกไปนับประชากรที่อยู่ในประเทศ รวมทั้งเป็น จุดตั้งต้นของการทำทะเบียนราษฎรด้วย

ประชากรใน 100 ปีที่แล้วนับได้ประมาณ 8 ล้านคน หรือที่เราได้ตัวเลขกันมาจากที่ท่านอาจารย์ปราโมทย์ได้ค้นคว้ามา ก็คือเกิดปีละประมาณ 365,900 คน ตายปีละประมาณ 284,600 คน คือมีอัตราเพิ่มขึ้นประมาณปีละ 81,300 คน พัฒนาการต่อมา หลังจากนั้น ก็มีครั้งที่ 2 ถึงครั้งที่ 5 ซึ่งเราเรียกว่าสำมะโนครัว ทำในปี 2462, 2472, 2480 และ 2490 ก็มีการนับประชากรในประเทศไทยเช่นเดียวกันโดยกระทรวงมหาดไทย จนทุกวันนี้เข้าใจว่าหลายคนยังติดค้ำว่าสำมะโนครัวอยู่ ยังไม่ค่อยยอมรับค้ำว่าสำมะโนประชากร วันนี้ต้องพูดว่าสำมะโนประชากรก็คือสำมะโนครัว เวลาที่เราส่งพนักงานไป คนก็ยังติดกับค้ำนี้อยู่

ต่อมาในครั้งที่ 6 ในปี 2503 ขณะนั้นสำนักงานสถิติแห่งชาติยังสังกัดอยู่กับ สภาพัฒนาฯ ได้รับมอบหมายให้จัดทำสำมะโนประชากรในปี 2503 เข้าใจว่าในขณะนั้น เป็นช่วงเวลาที่เราร่วมจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 ซึ่งเริ่มต้นในปี 2504 เพราะฉะนั้นก็มีความพยายามที่จะนับจำนวนประชากร เข้าใจว่าผลการทำสำมะโนประชากรในครั้งนั้นคงไม่ทันที่จะเอามาเป็นตัวตั้งในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับแรก แต่เชื่อว่าจะมีความเชื่อมโยงกันว่าเมื่อจะมีการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

สิ่งแรกที่ทุกคนต้องการทราบก็คืออยากทราบว่าประชากรที่อยู่ในราชอาณาจักรมีอยู่จำนวนเท่าไร ตามพื้นที่ต่างๆ อยู่กันอย่างไร เป็นจำนวนเท่าไร มีรายละเอียดเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นการนับจำนวนประชากรครั้งที่ 6 จึงถูกโอนงานจากกระทรวงมหาดไทย มาอยู่ที่สภาพัฒน์ฯ โดยที่หน่วยงานในสังกัดสภาพัฒน์ฯเป็นหน่วยงานดำเนินการ ขณะนั้นเรายังไม่ได้เป็นสำนักงานสถิติแห่งชาติ เรายังเป็นกองสถิติกลางอยู่ ต่อมาในปี 2506 สำนักงานสถิติแห่งชาติก็ถูกยกฐานะขึ้นเป็นกรม แยกออกมาเป็นสำนักงานต่างหาก โดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งก็คิดว่าเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับแรกอีกเช่นกัน

พอพระองค์ท่านทรงมีพระราชดำรินี้ในปี 2505 หลังจากที่เรามีแผนฉบับที่ 1 แล้ว ทรงมีพระราชดำริกับ Professor David Rockefeller ที่มาเข้าเฝ้าว่าข้อมูลทางด้านประชากรและข้อมูลสถิติทั้งหลายมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการวางแผนพัฒนาใดๆ ในประเทศและเป็นจุดที่จะต้องพัฒนาโดยเร่งด่วนที่สุด เพราะขณะนั้นเข้าใจว่าเมื่อทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1 คงมีความขัดข้องในเรื่องของข้อมูลสถิติอยู่มาก จึงมีพระราชกระแส แล้วก็มอบหมายให้ Professor David Rockefeller ไปช่วยหาทางแก้ปัญหาให้หน่อยท่านองนั้น หลังจากนั้นอีก 6 เดือนต่อมาก็มีนักวิชาการซึ่งมีชื่อเสียงมาช่วยประเทศไทย เป็นนักวิชาการด้านสถิติที่มีชื่อเสียงของอเมริกาในตอนนั้น แล้วก็นำเสนอโครงการว่าจะต้องมีการปรับปรุงระบบสถิติของประเทศโดยเริ่มต้นขอให้มีการตั้งหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง และเสนอว่าให้มีการตั้งสำนักงานสถิติแห่งชาติ ทางรัฐบาลจึงมอบให้สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจเป็นผู้รับผิดชอบ มีการตั้งสำนักงานสถิติแห่งชาติขึ้นในปี 2506 แล้วก็มีการตั้งภาควิชาสถิติในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรกด้วย เพราะฉะนั้นอาจจะกล่าวได้ว่างานสถิติพัฒนาขึ้นมาโดยพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ โดยพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระปิยมหาราชทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการจัดทำสถิติทางด้านประชากร น่าจะเป็นพระราชดำริครั้งแรกของประเทศไทยที่มีความชัดเจนในเรื่องข้อมูลสถิติขณะนั้น ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันก็ทรงให้ความสำคัญ และมีพระราชกระแสให้พัฒนาเรื่องนี้ ก็มีการตั้งสำนักงานสถิติแห่งชาติขึ้น เพราะฉะนั้นงานหลักของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่เกิดขึ้นเมื่อปี 2506 ก็คือการรับสนองพระบรมราชโองการจัดทำสำมะโนประชากร

การทำสำมะโนประชากรตั้งแต่ครั้งที่ 7 เป็นต้นมาเราก็ได้รับความช่วยเหลือ และได้รับความร่วมมือทางด้านวิชาการจากต่างประเทศ การทำสำมะโนประชากรในครั้งที่ 7 เป็นครั้งแรกที่เราผนวกเรื่องของเคหะเข้าไปด้วย จากนั้นมาจนถึงครั้งที่ 10 เราก็ทำงานสำมะโนประชากร ตามข้อเสนอแนะขององค์การสหประชาชาติ โดยที่เราเพิ่มเรื่องเคหะเข้าไป และมีการจัดทำสำมะโนประชากรในรอบ 10 ปี ตามข้อแนะนำขององค์การสหประชาชาติ โดยจะทำในปี ค.ศ. ที่ลงท้ายด้วย 0 ค.ศ.1960 ก็เป็น 2503 ค.ศ.1970 ก็จะเป็น 2513 ค.ศ. 1980 ก็เป็น 2523 ค.ศ. 2533 ก็เป็น 1990 และครั้งล่าสุดทำเมื่อปี ค.ศ.2000 คือ พ.ศ.2543 ครั้งนี้ในปี 2553 หรือ ค.ศ. 2010 ก็เป็นครั้งสำคัญที่เราจะฉลองครบรอบ 100 ปีสำมะโนประชากรประเทศไทย ซึ่งเป็นครั้งที่ 11 ของประเทศ ที่จัดทำโครงการสำมะโนประชากรและเคหะ

ในเวลา 100 ปีที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมายในสังคม หลายเรื่อง ที่เปลี่ยนแปลงไป เราต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงาน ต้องการนวัตกรรมใหม่ๆ ขึ้นมา เพื่อที่จะทำให้การนับประชากรหรือนับคนในประเทศไทยมีความครบถ้วน มีคุณภาพมากที่สุด เราลองมาดูสิว่ามีความเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างที่เกิดขึ้นในรอบ 100 ปี

เรื่องหนึ่งที่เราเห็นชัดเจนก็คือเรื่องสภาพที่อยู่อาศัย หรือ human settlement มีความซับซ้อนมากขึ้น จากสมัยก่อนเราอยู่กันสบายๆ ส่วนใหญ่คนไทย ก็อยู่ในหมู่บ้าน ละครวบ้านอยู่กันง่ายๆ หรือไม่ก็ตามริมแม่น้ำต่างๆ การอยู่ตึกสูงก็เป็นเรื่องแทบจะไม่เคยเห็น ก็ค่อยๆ พัฒนามาเรื่อยๆ ในรอบ 100 ปีนี้ ความเป็นเมืองก็เริ่มมากขึ้น มีการเปลี่ยนลักษณะการอยู่อาศัยจากที่เคยอยู่เป็นบ้านไทยๆ อยู่ตามริมน้ำ ตามเรือนแพ ก็ย้ายเข้ามาอยู่ในตึกมากขึ้น ในเมืองก็มีตึก คอนโดมีเนียม อพาร์ทเมนท์ แฟลต ทาวเฮ้าส์ เกิดมีโครงการหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นมากมาย รวมทั้งก็มีชุมชนแออัดเกิดขึ้นหนึ่งห้องแบ่งเช่ากันออกเป็นหลายห้อง ลักษณะการอยู่อาศัยก็เปลี่ยนไป ซับซ้อนมากขึ้น

ในส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปอีกที่เห็นก็คือ สภาพเศรษฐกิจ ในบางช่วงเวลาเราพบว่าเศรษฐกิจถดถอย ในบางขณะเราพบว่า ประเทศมีเศรษฐกิจที่เฟื่องฟู ช่วงมีราคาเคเลเอเชีย ในช่วงนั้นก็มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเลขสองหลัก (double digit) ทุกอย่างก็บูมกันไปหมด ยกตัวอย่าง เช่น ปี 2543 ตอนที่เรากำลังจะทำสำมะโนประชากรที่เราต้องเตรียมงานมาก่อนล่วงหน้าอย่างน้อย 3 ปี ในช่วงปี 2540 ก็เกิดวิกฤตเศรษฐกิจขนาด

ใหญ่ ซึ่งเริ่มต้นจากเอเชีย เป็นวิกฤติซึ่งทุกประเทศในเอเชียถูกกระทบหมด พอวิกฤติเศรษฐกิจเกิดขึ้น การขอการสนับสนุนทางด้านงบประมาณก็ลำบาก ถูกตัดงบประมาณกว่าจะของงบประมาณได้ก็มีปัญหามาก ประชาชนในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ คนก็มีชีวิตที่เร่งรัดเร่งรีบ ต้องทำมาหากิน เกิดปัญหาการว่างงาน ปัญหาอาชญากรรมก็เยอะ สิ่งเหล่านี้เป็นความเปลี่ยนแปลงที่แต่ก่อนอาจพบน้อยมาก เพราะฉะนั้นในช่วง 100 ปีก็จะมีวิวัฒนาการทั้งทางดีและไม่ดีกับสภาพเศรษฐกิจเกิดขึ้นมากมาย สภาพสังคมก็เปลี่ยนแปลงไป คนเริ่มอยู่กันแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น อยู่เป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่าครอบครัวขยาย โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ สภาพสังคมก็เปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูล พี่ดูแลน้อง เพื่อนดูแลกันก็ลดน้อยลง มีความไม่เชื่อใจกันมากขึ้น ไม่ไว้วางใจกันมากขึ้น ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี การคมนาคม ความเป็นเมืองก็เปลี่ยนไปอย่างมาก ประชากรเคลื่อนย้ายกันง่าย สมัยก่อนจากแต่อยู่ยามากรุงฯ ก็อาจจะต้องใช้เวลา ต้องนั่งเรือมาเป็นวัน แต่วันนี้ในหนึ่งวันเราสามารถจะเดินทางจากเหนือสุด ไปถึงใต้สุดใน 24 ชั่วโมงได้แล้ว ถนนหนทางเข้าถึงทุกภูมิภาค ทำให้การเคลื่อนย้ายของประชากรง่าย และก็บ่อยขึ้น เกิดปัญหาประชากรแฝง ที่จริงไม่ใช่ปัญหา แต่ก็เกิดมีเรื่องของประชากรแฝงให้เข้ามาให้คิด ถ้าผู้บริหารไม่พิจารณาเรื่องนี้การให้บริการสาธารณะก็ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เพราะฉะนั้นความเจริญก็มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีแรงงานข้ามชาติ จากแต่ก่อนที่เราไม่มี หรือมีน้อย วันนี้เรามีแรงงานข้ามชาติเข้ามา ทั้งถูกและผิดกฎหมาย อย่ว่าแต่เรื่องในรอบ 100 ปีเลย ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา เมื่อปี 2000 หรือ 2543 เราก็พบปัญหาเรื่องแรงงานข้ามชาติ ที่ผิดกฎหมายน้อย แต่วันนี้ ในปี 2553 ปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่ ยังไม่มีใครตอบได้เลยว่าแรงงานข้ามชาติในประเทศไทยมีจำนวนจริง ๆ เท่าไร บางตัวเลขกระทรวงแรงงานบอกว่าจากการจดทะเบียนประมาณ ล้านกว่าคน ตม.บอกว่าประมาณ 2 ล้านคน แต่ สมช.บอกว่าน่าจะประมาณใกล้เคียงกับ 5 ล้านคน ถ้าตัวเลขเป็นอย่างนี้เชื่อได้เลยว่ามาตรการใดๆ ก็ไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มันไม่ใกล้เคียงกันเลย 5 ล้านกับ 2 ล้าน เพราะฉะนั้นถ้าตัวเลขนี้ยังไม่ถูกต้อง มาตรการในการจัดการเรื่องกำลังคนของประเทศก็ย่อมมีปัญหาแน่นอน วันนี้ถึงเวลาที่จะต้องมิตัวเลขที่ถูกต้อง แล้วจะทำกันอย่างไร เพราะว่ามีแรงงานต่างชาติเข้ามา มากเหลือเกินขณะนี้

ทัศนคติของคนก็เปลี่ยนไป วันนี้คนอยู่กันแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น รักษาสิทธิส่วนบุคคล แต่ก่อนถ้าเราอยากทำอะไรถามข้างบ้านรู้หมด เราสนิทสนมกัน คุยกัน ทำกับข้าวก็เอาไปให้กันตามสภาพสังคม บ้านข้างๆ จะรู้จักคนในหมู่บ้านทั้งหมด แต่วันนี้คนกรุงเทพฯ หรือว่าคนในเมือง บ้านอยู่ติดกันก็ไม่รู้จักกันส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้นเราก็เริ่มที่จะรู้สึกว่าคุณสมบัติส่วนบุคคล ใครจะมาก้าวล้ำไม่ได้ นี่ก็จะเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปมาก ยิ่งถ้าเทียบกับ 100 ปีที่แล้ว ชนิดที่เรียกว่าแทบจะหน้ามือเป็นหลังมือเลยทีเดียว เพราะคนก็จะอยู่อย่างตัวใครตัวมัน มีการเห็นแก่ตัวมากขึ้น ที่สำคัญก็คือคนยังไม่เห็นประโยชน์ และไม่เข้าใจว่าสำมะโนประชากรหรือการนับคนจะมีผลประโยชน์กับตัวเองโดยตรงอย่างไร

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้มันทำให้เราต้องหานวัตกรรมหรือปรับเปลี่ยนกระบวนการ สิ่งหนึ่งที่สำนักงานสถิติแห่งชาติพยายามพิจารณาและเตรียมการที่จะแก้ปัญหาโดยดูจากการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทั้งบริบทของเศรษฐกิจสังคม ความเจริญ และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่างๆ ด้วย เราก็เลยคิดว่าจำเป็นแล้วที่จะต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทหรือเปลี่ยนบริบทการทำงาน จากการทำงานด้วยหน่วยงานเดียว มาเน้นการแสวงหาความร่วมมือ เพราะฉะนั้นสำมะโนประชากรในปี 2000 เราแสวงหาความร่วมมืออย่างมาก เริ่มต้นจากมีการทำ MOU กับ 8 หน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ใช้ข้อมูล และเป็นหน่วยงานมีขีดความสามารถที่จะสนับสนุนการทำงานสำมะโนประชากร มีการนำ MOU เสนอ ครม. สั่งการให้ทุกหน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจ มีการทำเครือข่ายกับภาคเอกชน ภาคธุรกิจต่างๆ ด้วย และที่สำคัญเราพยายามที่จะสร้างความเข้าใจของประชาชน ซึ่งเป็นต้นน้ำของการให้ข้อมูลที่ถูกต้องกับการทำสำมะโนประชากร เราเน้นการประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงให้มากที่สุด ตอนนี้ท่านคงจะได้เห็นภาพของคุณมาตี ใส่ชุดสีชมพูเป็นพนักงานแจนนับหรือพนักงานสนามของการทำสำมะโนประชากร คุณมาตีจะมาในรูปแบบลักษณะเดียวกัน แต่ต่างกันที่อายุ ต่างกันที่เพศ ในบางที่บางแห่งจะมีคุณมาตีหน้าตาจิ้มลิ้มเป็นหนุ่มหล่อ สาวสวย แต่ในบางพื้นที่เราก็ได้คุณมาตีอายุ 80 ปี ซึ่งเดิมเรากำหนดอายุไว้ไม่เกิน 60 ปี แต่ในที่สุดตอนหลังเราต้องยอม เพราะว่าขณะนี้ปัญหาการว่างงานมีน้อยหรือไม่รุนแรงมาก เราเพิ่งจะผ่านวิกฤติเศรษฐกิจมาหมาดๆ หรือยังอยู่ช่วงวิกฤติอยู่ เพราะฉะนั้นเราหาคุณ

มาดีมาทำงานกับเราไม่ค่อยได้ โดยเฉพาะในเมือง เพราะฉะนั้นในที่สุดเราจึงต้องขยายรับคนที่สูงอายุมาร่วมด้วย ก็มีการเปิดตัวคุณมาดี ให้รู้จักว่านี่คือเจ้าหน้าที่ที่จะมาเก็บข้อมูลจากท่าน เค้ามานะ มาเพื่อที่จะนำข้อมูลกลับไปสร้างประโยชน์กลับมาให้ท่าน ด้วยมุมมองของการประชาสัมพันธ์แบบนี้ จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาความไม่ไว้วางใจ ความไม่เข้าใจกับงานสำมะโน ความเป็นอยู่ที่หลากหลาย เข้าถึงยาก สมมติว่าถ้าเราส่งคนแปลกๆ ไป เขาไม่ให้เข้า วันนั้นก็พยายามที่จะเปิดตัวให้ทุกคนรู้จักคุณมาดี เพราะฉะนั้นการเข้าไปในที่ที่เขาไม่ค่อยเปิดรับ เช่น หมู่บ้านจัดสรรราคาแพงๆ ในที่สุดเขารู้จักเรา เขาก็ยอมให้เราเข้าไป คอนโดมิเนียมเขาก็ยอมให้เราเข้าไปเป็นส่วนใหญ่ อันนี้ก็เป็นเรื่องของการประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความไว้วางใจ มีการเปิดตัว และได้รับความร่วมมือจากรัฐบาลเป็นอย่างดี โดยท่านนายกฯ เองก็มาเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ มากมาย

อีกส่วนหนึ่งที่เราคิดว่าน่าที่จะเป็นทางแก้ เพื่อที่จะรองรับความเปลี่ยนแปลงอย่างที่กำลังกล่าวนำแล้ว คือเรามีนวัตกรรมหลายอย่างที่เรายพยายามสร้างขึ้นในการทำสำมะโนประชากรครั้งล่าสุดนี้ โดยเน้นหลักการ คือ ต้องทำให้งานรวดเร็วมีคุณภาพ เพื่อที่จะดึงดูดความสนใจด้วย ขณะเดียวกัน รองรับบุคคลที่ขณะนี้ทัศนคติที่ไม่อยากเจอคนแปลกหน้า อยู่คนเดียว และตอนนี้มีการใช้เทคโนโลยีกันมากขึ้น โดยเฉพาะคนในวัยหนุ่มสาวใช้อินเตอร์เน็ตกันมาก ก็เปิดให้สามารถใช้ข้อมูลทางอินเตอร์เน็ตได้ เปิด TIC-Telephone Interview Center เปิดศูนย์ call center ที่สามารถโทรเข้ามาให้ข้อมูลได้ หรือทางเราจะโทรกลับไปเพื่อที่จะขอสัมภาษณ์ เพราะฉะนั้นเมื่อคุณมาดีไปพบที่บ้านตอนทำ listing หรือการนับจรอบแรก เราก็จะให้ทางเลือกว่าคุณอยากจะให้ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์เลยไหม ถ้าไม่ต้องการจะให้สัมภาษณ์จะให้เราโทรศัพท์มาสัมภาษณ์ไหม เวลาไหนที่ท่านสะดวกก็บันทึกแบบนัดหมายมา หรือท่านจะตอบทาง internet เราก็บันทึกมา รายละเอียดที่บันทึกมาก็จะถูกคีย์เข้าระบบที่สำนักงานสถิติแห่งชาติจัดทำขึ้น เมื่อถึงเวลาคนที่จะตอบว่าจะตอบทางโทรศัพท์ หนึ่งสัปดาห์ยังไม่ตอบ เราก็จะมีระบบที่ alert ขึ้นมา จะมีเจ้าหน้าที่จาก call center ของเราโทรกลับไปสัมภาษณ์ท่าน internet ก็เช่นเดียวกันหรือบางท่านบอกว่าเอาแบบทิ้งไว้เดี๋ยวจะส่งกลับ แบบส่งกลับภายในสองสัปดาห์ ระบบ

จะ alert ว่าสองสัปดาห์แล้วคนนี้ยังไม่ตอบแบบสอบถามมาก็จะต้องโทรศัพท์ไปถามหรือว่าส่งคนไปรับออกไปในสนามใหม่ อันนี้ก็เป็นการพยายามที่จะใช้เทคโนโลยีมาช่วย

นอกจากนั้นเราใช้เทคโนโลยีมาช่วยในการประมวลผล เราคิดว่าเมื่องานสนามเสร็จจะพยายามประมวลผลให้รวดเร็วที่สุด เพื่อดึงดูดความสนใจ เพื่อให้ทุกคนได้เห็นว่ามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลแล้ว ไม่ใช่ลืมไปเลย อีกสองปีถึงพูดกันถึงเรื่องผล คนก็จะมีความรู้สึกว่ามันเป็นเรื่องที่ล้าสมัยไม่ทันกาล เพราะฉะนั้นวันนี้เราก็ใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยมีการติดตั้งสแกนเนอร์ไปทุกจังหวัด ข้อมูลที่ได้จากภาคสนามจะถูกสแกนเข้ามา และส่งไฟล์ข้อมูลเข้ามาประมวลผลในส่วนกลาง เพื่อที่จะให้การประมวลผลนี้เร็วขึ้น เราจะพยายามส่งเสริมการใช้ประโยชน์และการประชาสัมพันธ์ให้เกิดการรับรู้และเชิญชวนผู้ที่เกี่ยวข้องใช้ประโยชน์ข้อมูลให้มากขึ้น ซึ่งนักประชากรทั้งหลายก็เป็นกลุ่มเป้าหมายที่เราเชิญชวนท่านให้มาใช้ข้อมูลจากสำมะโนประชากร 2553 เพื่อที่จะให้ผลการศึกษิต่างๆ นำไปใช้กำหนดนโยบายในแต่ละด้านให้มากขึ้น

นอกจากนั้น การทำสำมะโนประชากรครั้งนี้เราให้ความสำคัญกับการเก็บองค์ความรู้ไว้ เพราะอย่างที่เรียนว่าเราทำมาหลายรอบแล้ว แต่ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ทัศนคติต่างๆ ความเป็นอยู่ของประชาชน เพราะฉะนั้นการทำงานแต่ละครั้งประสบการณ์ที่ได้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับการวางแผนงานในอนาคต สำนักงานสถิติแห่งชาติก็มีแผนการที่จะรวบรวมองค์ความรู้เหล่านี้ไว้

ที่เล่ามาก็เล่าให้ฟังถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในปี 2553 เราได้จัดการกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นอย่างไร เราได้เตรียมการอะไรบ้างที่จะทำให้การนับคนใน 100 ปีถัดมานี้สมบูรณ์มากที่สุด ทีนี้ 10 ปีข้างหน้าเราจะนับประชากรอย่างไร จึงจะครบถ้วนสมบูรณ์ อันนี้ก็เป็นการถามที่น่าจะทำนายผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคน โดยเฉพาะนักประชากรซึ่งทุกคนคงจะสนใจ ซึ่งก็คงจะทิ้งท้ายคำถามนี้ไว้ให้ทุกท่านช่วยคิดต่อ ว่าทำอย่างไรจึงจะนับประชากรให้สมบูรณ์ เพราะเชื่อว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นอนิจจัง ต้องเกิดอีกต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาที่เมื่อสักครู่นี้ list ขึ้นมาให้เห็นถึงเรื่องของสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปใน 10 ปีข้างหน้า 20 ปีข้างหน้า 30 ปีข้างหน้าก็จะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ อะไรอีกจะเปลี่ยนแปลงเราไม่ทราบ เพราะฉะนั้นก็คงจะต้องพัฒนานวัตกรรมต่างๆ อย่าง

ต่อเนื่อง อันนี้ก็ต้องคิดว่าในฐานะนักประชากรทุกท่านอาจจะต้องช่วยผากเรื่องนี้เข้าไปช่วยคิดกันด้วย เราจะนับประชากรด้วยวิธีการปัจจุบันอย่างนี้ต่อไปไหม แม้กระทั่งสิ่งที่สำนักงานสถิติแห่งชาติได้นำมาเล่ามาเล่าสู่กันฟังวันนี้ว่าเราได้เตรียมมาตรการต่างๆมากมาย ก็ยังพบว่างานยังมีปัญหาเหลือเกิน วันนี้เราจะต้องขยายคาบเวลาการปฏิบัติงานสนามออกไป จากเดือนกันยายนเป็นตุลา นี่เราต้องขยายมาจนถึงสิ้นเดือนพฤศจิกายน เพื่อที่จะเก็บตกในบางพื้นที่ โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เราพบว่าความร่วมมือของประชาชนเราคาดว่าจะน้อย แต่จริงๆ แล้วน้อยกว่าที่เราคาดอีกมาก มีปัญหาเหลือเกิน ขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่หรือคุณมาตีที่เราขอความร่วมมือจากประชาชน ให้มาช่วยเราทำงานก็ไม่ได้ตามจำนวนที่ต้องการ พอทำไปทุกคนก็ท้อ ลาออก อยู่ตลอดเวลา รับสมัครเข้าตลอดเวลา เช่น กรุงเทพมหานครเราต้องการคุณมาตีประมาณอย่างน้อย 9 พันคน เราได้ 3 พันคน แล้ว 3 พันคนนี้ก็เข้าๆ ออกๆ ตลอด จนกระทั่งวันนี้เราต้องมีการส่งทีมของเราออกไปตามหน่วยงาน เพราะว่าข้อมูลที่ได้เข้ามา เราเอาออกมาแล้วพบว่า หลายๆ ที่โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านจัดสรร อยู่ในอาคารสูง หลายๆ แห่งก็ยังไม่ครบถ้วน เราก็เกรงว่าถ้าเราประมวลผลออกมาแล้ว จะเกิดความเอนเอียง คนที่ออกไปทำงานแล้วไม่อยู่ ก็อาจจะมียังจำนวนตอบมาน้อยเกินไป เพราะฉะนั้นถ้าเราประมวลผลออกมาด้วยวิธีทางสถิติมันต้องมีการทำ imputation สำมะโน ถ้า imputation ด้วยข้อมูลที่ไม่กระจายตัวเพียงพอจะทำให้ผลการประมาณค่าออกมาแล้วอาจจะเบี่ยงเบนได้ เพราะฉะนั้นวันนี้ในช่วงเวลาหนึ่งเดือนเต็มๆ ที่ผ่านมาเราส่งทีมไปตามบริษัท ห้างร้านใหญ่ๆ ส่งทีมไปยังหน่วยราชการ ไปขอตั้งโต๊ะทำการสัมภาษณ์ เพื่อที่จะเอาข้อมูลมาเข้าระบบ แล้วก็ต้องมีกระบวนการที่จะต้องนำข้อมูลนั้น match กับเขตปฏิบัติงาน ซึ่งระบบของเราได้เตรียมรองรับไว้ และวันนี้ก็ยังพบว่า TIC-Telephone Interview Center ก็ยังมีผู้ใช้บริการน้อย internet ก็ยังมีผู้ใช้บริการน้อยกว่าที่เราคาด ทั้งๆ ที่เราก็โหมการประชาสัมพันธ์ เพราะฉะนั้นวันนี้คงจะต้องชวนกันคิดว่าอีก 10 ปีข้างหน้าเรายังจะใช้วิธี traditional census นี้ไหม หรือเราจะต้องปรับเปลี่ยนไปสู่ American Community Survey ทำ census แบบอเมริกา ถามคำถามโครงสร้างไปทั่วประเทศ รายละเอียดให้แก่ละ community ทำ survey ของตัวไป แล้วมา adjust อย่างนั้นไหม หรือทำ rolling census แบบอเมริกาได้ คือตอนนี้ทำ rolling census คือ เค้านจะไม่ใช้

งบประมาณทั้งลือตใหญ่ๆ เค้าจะค่อยทำไป rolling ไปในแต่ละพื้นที่ overtime และ over พื้นที่ หมายถึงว่าเปลี่ยนทำจากพื้นที่ ก ไปพื้นที่ ข ในช่วงปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 แล้วแต่งงบประมาณที่ได้ อันนั้นเรียกว่า rolling census หรือว่าเราจะทำ registered base census ใช้ข้อมูลจากทะเบียนเป็นฐาน

วันนี้ก็ต้องมาช่วยกันดู แล้วก็คิดว่าคงถึงเวลาที่จะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการอีกมาก ในการทำสำมะโนในอีก 10 ปี ข้างหน้า มาถึงคำถามว่าเป็นไปได้ไหมที่เราจะเลิกทำสำมะโนประชากร นี่คงเป็นคำถามสุดท้ายว่าเมื่อไรจะเลิกทำสำมะโนประชากร วันนี้เราคงต้องตอบก่อนว่าตัวเลขจำนวนประชากรยังสำคัญไหมหรือไม่ และทุกคนคงปฏิเสธไม่ได้ว่าสำคัญมาก ตัวตั้งของการพัฒนาทุกด้าน ถ้าไม่มีตัวเลขของประชากรที่แท้จริงที่สามารถแสดงภาพตามพื้นที่ต่างๆ ในประเทศไทยได้ ผลการพัฒนาย่อมไม่ประสบความสำเร็จแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัย ด้านสาธารณสุข ด้านการศึกษา ด้านแรงงาน ด้านเศรษฐกิจ ด้านอื่นๆ อีกมากมาย ถ้าเราไม่ได้เป้าว่าเราพัฒนาไปเพื่ออะไรในพื้นที่ไหน ย่อมไม่มีทางเป็นไปได้ที่การพัฒนานั้นจะสำเร็จลุล่วง เพราะฉะนั้นคำถามหนึ่งที่จะต้องคิดก็คือว่าจำนวนประชากรยังมีความจำเป็นอย่างไร เรายังจำเป็นที่จะต้องนับประชากรอยู่ แต่เราจะนับด้วยวิธีสำมะโนประชากรแบบนี้หรือว่าจะทำอย่างไรต่อ เป็นคำถามที่ชวนให้คิด ถ้าเรามีระบบที่สามารถระบุว่าคนอยู่ที่ไหนกันบ้าง ประเทศนี้ก็ไม่ต้องทำสำมะโนประชากร วันหนึ่งระบบนั้นจะเกิดไหม วันนี้ในอังกฤษเท่าที่ทราบต่อไปนี้จะไม่มี การทำสำมะโนประชากรอีกแล้ว เป็นนโยบายว่าจะไม่มี รัฐบาลบอกเลยว่าสำมะโนประชากรในประเทศอังกฤษจะจบแล้ว ครั้งที่ทำครั้งล่าสุดเป็นครั้งสุดท้าย เพราะว่าจะต้องไปหาแหล่งข้อมูลอื่นๆ เพราะว่าเค้ามองแล้วว่าอาจจะไม่ cost effective หรืออาจจะไม่คุ้มค่าในการส่งคนออกไปนับหรือว่าส่งแบบสอบถามไปแล้วให้เขารอกกลับ ไม่คุ้มค่าอีกต่อไป เพราะฉะนั้นต้องหาวิธีอื่นในการนับประชากร ประเทศอังกฤษไม่ได้ปฏิเสธว่าตัวเลขประชากรไม่สำคัญ คือว่ามีความสำคัญมาก แต่ปฏิเสธการทำสำมะโนประชากรแบบที่ทำกันมา เพราะฉะนั้นตอนนี้เขาคิดจะต้องทำวิธีอื่นแล้ว สำหรับประเทศไทยเราก็ต้องชวนกันคิดวิธีอื่นๆ เช่นเดียวกัน

เป็นไปได้เหมือนกันที่ประเทศไทยอาจจะไม่ต้องทำสำมะโนประชากรแบบนี้ ถ้าเรามีระบบที่สามารถระบุได้ เช่น Smart Card อันนี้คงฝากไว้ เผอิญมาจากกระทรวง ICT ก็บอกว่าคุณ Smart Card มีจริง ทำงานได้จริงเต็มร้อย อย่างที่ทุกคนคาด วันนี้ Smart Card เป็นบัตรเดียวที่ไม่รู้ว่าเราจะทำอะไร เราใช้บัตรนี้ ไปรักษาพยาบาลก็ใช้บัตรนี้ ไปทำธุรกรรมใดๆ ก็ใช้บัตรนี้ เพราะฉะนั้นการไปใช้บัตรนี้เราก็สามารถจะ identify ได้ว่าบัตรนี้มีใครอยู่ตรงไหน มาใช้บริการอะไร ถ้าจัดการกับระบบดีๆ เราสามารถจะบอกได้เลยว่า ณ เวลาที่เราต้องการทราบว่ามีประชากรอยู่ในพื้นที่ตรงไหน เท่าไร มันก็อาจจะ เป็นคำตอบก็ได้ แต่ตรงนี้ก็คงฝากไว้เป็นแง่คิดเฉยๆ ไม่สามารถจะบอกได้ว่าในอีก 10 ปีข้างหน้า 20 ปีข้างหน้า 30 ปีข้างหน้า จะมีวิธีการนับประชากรในประเทศไทยอย่างไร จึงจะทำให้ได้ข้อมูลครบถ้วนแล้วก็มีคุณสมบัติอย่างรวดเร็ว